

УДК 378

Антоніна Волосенко

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У статті досліджується значення та роль компетентнісного підходу до психолого-педагогічної підготовки майбутніх вчителів економіки. На основі аналізу наукових джерел визначається суть професійної компетентності вчителя. Розкривається зміст та особливості психолого-педагогічної підготовки майбутніх вчителів в економічному університеті.

Ключові слова: компетентнісний підхід до підготовки вчителя, професійна компетентність вчителя, психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя економіки

Протягом останніх років у системі вищої освіти України відбуваються ґрунтовні зміни, проводяться реформи, запроваджуються новації, що спричинено прагненням удосконалити, підвищити якість та наблизити її до сучасного світового рівня. Нагальна потреба в ініціативних, авторитетних, творчих і всебічно розвинених фахівцях актуалізує соціальне замовлення на підготовку педагогів нової генерації, здатних не лише до оволодіння сучасними інформаційними і навчальними технологіями, а й до подальшого саморозвитку, самонавчання, духовного і професійного вдосконалення, самореалізації в професійному та особистому житті. За таких умов гостро відчувається необхідність в якісно оновленій освіті вищої професійної школи, спрямованій на формування у майбутніх викладачів професійної компетентності, готовності до інноваційної педагогічної діяльності та творчої самореалізації в ній.

На основі історичного підходу аналіз основних засад професійно-педагогічного становлення вчителя здійснили Г. Грінченко, Н. Дем'яненко, Л. Задорожна, В. Майборода, Н. Матвійчук, В. Микитюк, М. Мискарян, Л. Сігаєва та ін. У сучасній науковій літературі проблема підготовки вчителя розглядається дослідниками у різних аспектах, зокрема у контексті розробки структурної моделі фахових компетентностей викладача, визначення підходів до здійснення ефективної професійно-педагогічної діяльності, формування готовності до застосування інноваційних методів навчання, обґрунтування єдності теоретичної і практичної складових у підготовці вчителя, гуманітарної спрямованості педагогічної професії (Н. Гузій, М. Євтух, І. Зязюн, С. Золотухіна, В. Кан-Калік, Л. Карпова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мільто, Л. Мітіна, Є. Пехота, О. Пометун, І. Прокопенко, В. Радул, С. Сисоєва, В. Сластьонін). Автори розглядають

професійну компетентність: як сукупність професійних властивостей (Л. Анциферова); як ступінь сформованості суспільно-практичного досвіду суб'єкта (Ю. Ємельянов); як професійну самоосвіту (А. Маркова); як стійку здатність до діяльності зі «знанням справи» (В. Огарьов); як здатність до актуального виконання діяльності (М. Чошанов). Загалом науковий аналіз проблеми професійної компетентності вчителя дозволяє представити її як багатоаспектну. Зазначимо, що дослідники уявляють професійну компетентність: як високий рівень володіння знаннями, вміннями й навичками (В. Безрукова, О. Дубасенюк, О. Шахматова та ін.); як реалізацію потреб фахівця, як вирішення завдань професійної діяльності (С. Дружилов, С. Каплун, І. Климкович, С. Молчанов, В. Ягупов та ін.); як особистісну характеристику, властивість особистості, особистісне новоутворення (Л. Анциферова, Д. Завалишина, Є. Рибалко, О. Сімен-Сіверська, Н. Яковлева та ін.); як психічний стан особистості (А. Маркова, Н. Яковлева та ін.); як готовність особистості до здійснення професійної діяльності (Р. Ваврик, М. Варій, В. Косарев, Н. Лобанова та ін.). Аналіз наукової літератури свідчить, що основні положення підготовки майбутнього вчителя досліджені досить детально, але професійна педагогіка відчуває гостру потребу в таких дослідженнях, де б професійна підготовка у єдності всіх компонентів забезпечувала не лише формування майстерного педагога, але й творчого фахівця, здатного до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації в професійній діяльності.

Метою нашої статті розкрити роль і значення компетентнісного підходу до психолого-педагогічної підготовки вчителя в економічному університеті.

Модернізація вищої професійної освіти вимагає розробки педагогічних систем, спрямованих на пошук принципово нових підходів до підготовки майбутнього вчителя в процесі його навчання у вищій школі. Суть таких перетворень полягає в тому, щоб під час професійної підготовки студент міг набути: стійкої системи знань, яка розкриває суть, структуру та види інноваційної педагогічної діяльності та механізми запровадження інноваційних процесів у систему освіти; вміння цілеспрямовано генерувати нестандартні ідеї; вміння проектувати цілісну освітню програму, що враховує індивідуально-психологічні особливості учнів, освітні стандарти, нові педагогічні орієнтири; знань і вмінь запроваджувати нові педагогічні технології в навчальний процес та ефективно здійснювати керівництво ним; здатності до творчого зростання, рефлексивної діяльності, усвідомлення власних інноваційних пошуків; здібності аналізувати, прогнозувати і проектувати траєкторії свого життєвого шляху і професійного зростання. В умовах розбудови національної системи освіти актуальною залишається проблема підготовки вчителя як особистості, що характеризується професійною компетентністю, високою педагогічною майстерністю, творчим підходом

до організації навчально-виховного процесу.

Останнім часом проблема компетентнісного підходу до підготовки педагогічних працівників перебуває в центрі уваги дослідників. Цей факт є визнанням того, що професійна компетентність відіграє провідну роль у педагогічній діяльності.

У дослідженнях і публікаціях таких дослідників, як В. Адольф, Ю. Варданян, Е. Зеєр, І. Зязюн, І. Колесникова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, Е. Рогов, Є. Сахарчук, В. Сериков, В. Синенко, А. Щербаков та ін. було започатковано розв'язання проблеми компетентнісного підходу до підготовки майбутніх вчителів.

Нині у науці відсутнє однозначне визначення понять «компетентність», «професійна компетентність». Вчені розглядають професійну компетентність як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції (А. Маркова); як професійну готовність та здатність суб'єкту праці до виконання задач і обов'язків щоденної діяльності (К. Абульханова); як наявність спеціальної освіти, глибокої загальної й спеціальної ерудиції, постійне підвищення власної науково-професійної підготовки (В. Зазикін та А. Чернишова); як потенційну готовність розв'язувати задачі зі знанням справи (П. Симонов). На думку науковців, показниками професійної компетентності є загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід; гнучкість методу; критичність мислення; а також професійні позиції, індивідуально-психологічні якості й акмеологічні інваріанти.

Загалом у педагогічній науці поняття «професійна компетентність» розглядається в таких значеннях, як:

- сукупність знань і вмінь, що визначають результативність праці;
- обсяг навичок виконання завдання;
- комбінація особистісних якостей та характеристик;
- комплекс знань і професійно значущих особистісних якостей;
- вектор професіоналізації;
- єдність теоретичної і практичної готовності до праці;
- здатність здійснювати складні види культуровідповідної діяльності тощо [1].

У цьому контексті ми погоджуємось з Н. В. Кузьміною, яка використовує поняття «професійно-педагогічна компетентність». На її думку, це здібність педагога перетворювати спеціальність, носієм якої він є, у засоби формування особистості учня з урахуванням тих обмежень й умов, яким повинен відповідати навчально-виховний процес [2].

Можна погодитися з думкою Є. Павлютенкова, що професійна

компетентність учителя є формою виконання ним своєї діяльності, зумовленої глибокими знаннями властивостей перетворюваних предметів (людина, група, колектив), вільним володінням змістом власної праці, а також її відповідністю професійно важливим якостям учителя, його самооцінка, ставлення до праці.

Цікавою, на наш погляд, є позиція О. А. Дубасенюк, котра розглядає професійно-педагогічну компетентність як «сукупність умінь майбутнього педагога особливим способом структурувати наукові та практичні знання з метою ефективного розв'язання професійних завдань» [3].

Проте найбільш ґрунтовним, на нашу думку, є визначення змісту й структури професійної компетентності вчителя, здійснене Л. Г. Карповою. Дослідниця вважає, що професійна компетентність учителя є інтегративним особистісним утворенням на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та досвіду, що зумовлюють готовність учителя до виконання педагогічної діяльності та забезпечують високий рівень її самоорганізації [4]. Професійна компетентність учителя не має вузькопрофесійних меж, оскільки від нього вимагається постійне осмислення розмаїття соціальних, психологічних, педагогічних та інших проблем, пов'язаних з освітою.

Ми згодні з думкою Л. Мітіної, яка пов'язує педагогічну компетентність із гармонійним поєднанням знання предмета, методики й дидактики викладання, умінь і навичок (культури) педагогічного спілкування, а також прийомів і засобів саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації.

Узагальнюючи вищеназвані підходи, ми вважаємо за можливе обґрунтувати власне визначення професійної компетентності вчителя, розглядаючи її як інтегроване утворення в цілісній професійній структурі особистості вчителя, що є одним із виявів його професійної культури, показником сформованості професійно необхідних якостей і характеристик на засадах системи теоретичних знань та практичного досвіду, що зумовлюють достатній рівень готовності до виконання професійних обов'язків відповідно до визначених вимог, забезпечують високий рівень його самоорганізації та професійної самореалізації.

Важливим завданням професійної підготовки має бути формування професійної компетентності сучасного фахівця. Професійна підготовка вчителя – це організований, систематичний процес формування професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

На переконання Т. Шестакової, «сучасні гуманістичні пріоритети вищої педагогічної освіти вимагають розвитку суб'єктності майбутніх педагогів, їх самостійності, творчої активності, посилення відповідальності за власний професійний розвиток» [5]. Будак В. зазначає, що «сьогодні суспільству потрібен учитель самодостатній, індивідуально

високорозвинений, щасливий, який вміє створювати гуманні стосунки з дітьми, колегами та батьками» [6], і «університетська педагогічна освіта покликана забезпечувати формування вчителя, який здатний розвивати особистість дитини, зорієнтований на особистісний та професійний саморозвиток і готовий працювати творчо в закладах освіти різного типу» [6].

Тому на нашу думку, прагнення до принципового оновлення педагогічної освіти викликає необхідність розробки базової концепції, в основі якої має лежати гармонійне і оптимальне поєднання психолого-педагогічної та спеціальної підготовки студентів ВНЗ. Такий підхід має за мету забезпечити становлення майбутніх викладачів з високим рівнем педагогічної майстерності, професійної компетентності та готовності до реалізації себе як творчої особистості, так і кваліфікованого професіонала.

Особливої актуальності набуває підготовка майбутніх викладачів у непедагогічному ВНЗ, яка здійснюється на основі запровадження в навчальний процес значної кількості дисциплін гуманітарного напрямку, а саме: циклу психолого-педагогічних дисциплін.

У науковій педагогічній літературі проведені певні дослідження з концептуальних основ викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу у вищих навчальних закладах непедагогічного профілю (Д. Дзвінчук, З. Гіптерс, О. Зарічанський, Л. Кизименко, В. Козаков, Ю. Кравченко, С. Пелипчук, Т. Поясок, З. Романець, С. Сисоєва, Н. Старовойтенко, В. Ткаченко, О. Уваркіна, В. Федорчук, М. Фоміна та ін.). Як зазначає М. В. Артюшина, основне завдання психолого-педагогічної підготовки полягає у забезпеченні формування психолого-педагогічної компетентності сучасного фахівця, а у непедагогічних вищих навчальних закладах така підготовка може слугувати також засобом додаткової спеціалізації, коли поряд з основним фахом студент отримує додаткову спеціальність викладача з певної предметної галузі [7].

Професійній підготовці фахівців економічного профілю, зокрема, виявленню особливостей їх психолого-педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах приділяється значна увага у роботах Г. Ковальчук, В. Козакова, В. Лозниці, І. Міщенко та ін. На думку В. Козакова, «засвоєння дисциплін психолого-педагогічного циклу має закласти психолого-педагогічну базу майбутньої професійної діяльності в сфері економіки та забезпечити необхідну і достатню підготовку до професійної діяльності в якості викладача економіки» [8].

У сучасних умовах зміст психолого-педагогічної підготовки має реалізовуватись у відповідності до певних, чітко визначених цілей професійної підготовки, розвивати різні сфери досвіду майбутнього фахівця з вищою освітою, бути професійно і практично спрямованою, ступеневою і достатньо диференційованою, мати інтегративний характер, забезпечуючи різні потреби студентів.

В економічному вищому навчальному закладі, який готує майбутніх вчителів економіки, викладання циклу психолого-педагогічних дисциплін є важливою складовою загальної професійної підготовки, адже професійна діяльність цих фахівців значною мірою пов'язана з професійним і особистісним спілкуванням, умінням долати конфлікти, здатністю до саморегуляції, самоконтролю, саморозвитку, організаційної діяльності, творчого вирішення професійних завдань. Теоретичний аналіз проблеми психолого-педагогічної підготовки у вищій економічній освіті дає змогу визначити її як спеціально організований процес оволодіння майбутніми фахівцями психолого-педагогічними знаннями, вміннями й навичками; формування професійно значущих якостей особистості, необхідних для майбутньої професійної діяльності; формування їх готовності до викладацької діяльності, до встановлення позитивних взаємовідносин у мікросоціальних групах, до постійного підвищення своєї професійно-педагогічної майстерності.

Отже, психолого-педагогічна підготовка фахівця економічного профілю є невід'ємною складовою його професійної підготовки, спрямованої на підвищення ефективності подальшої професійної діяльності, особистісну і професійну самореалізацію, подальший розвиток професійно значущих якостей. Тому, сучасна психолого-педагогічна підготовка у вищому економічному навчальному закладі є важливим атрибутом сучасної університетської освіти та забезпечує вирішення важливого нині завдання – підготовку викладачів економіки.

Програми дисциплін психолого-педагогічної підготовки вчителів в економічному університеті охоплюють основні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів, яких готують у профільному педагогічному навчальному закладі (виховання, індивідуально-психологічні аспекти, навчально-психологічні аспекти навчання, дидактика, педагогічна майстерність, спілкування, управління навчанням тощо), а їх реалізація дає можливість досягти окрім когнітивних, психомоторних, ще й афективних цілей навчання (переважно позитивне ставлення до предметів цієї підготовки).

Засвоєння начального матеріалу дисциплін психолого-педагогічного циклу забезпечує формування у майбутніх викладачів економіки наступних умінь: враховувати психологічний чинник реалізації будь-якої діяльності, зокрема, навчальної, називати й характеризувати основні психологічні властивості людини, володіти методами їх діагностики, пояснювати й прогнозувати поведінку людини на основі визначених психологічних властивостей, пропонувати, аргументувати й обирати оптимальний спосіб поведінки і діяльності людини; ефективно управляти навчальною діяльністю учнів різних освітньо-вікових категорій з урахуванням їх психологічних властивостей, сучасних і перспективних освітніх підходів; формулювати цілі навчання, планувати навчальну

діяльність, готувати зміст навчання, стимулювати, мотивувати й активізувати суб'єктів навчальної діяльності, застосовувати різні форми й методи навчання, контролювати й оцінювати навчальну діяльність; оперувати практичними навичками спілкування, самопрезентації, формування іміджу, виступу в аудиторії, ведення дискусії, використання активних методів навчання під час проведення занять та ін.

Психолого-педагогічна підготовка в економічному університеті передбачає впровадження інтегрованих курсів, зміст яких містить психолого-педагогічні знання, спрямовані на вирішення практичних виробничих проблем, розуміння себе, оточуючих людей, знаходження раціональних виходів з конфліктних ситуацій, забезпечення розвитку культури майбутніх фахівців, розвитку творчого мислення, професійно значущих якостей; сприяння розвитку творчих якостей та здібностей майбутніх викладачів економіки в процесі навчання. Все це забезпечує належний рівень підготовки майбутнього викладача як професіонала, однак, на наш погляд, недостатньо уваги звертається на створення умов для формування готовності студентів до творчої самореалізації як у процесі навчання, так і в майбутній педагогічній діяльності. Здатність до професійної творчої самореалізації формується на основі компетентнісного підходу до професійної підготовки в університеті, що передбачає в процесі засвоєння й накопичення теоретичних знань, практичного й професійного досвіду, професійних компетенцій, досягнення найвищого рівня творчої самореалізації – професійної компетентності. Таким чином подальші перспективи дослідження полягають у визначенні умов формування готовності майбутніх вчителів економіки до творчої самореалізації в процесі психолого-педагогічної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаревская Е. В. Педагогическая позиция и профессионально-личностные качества педагога / Е. В. Бондаревская // Введение в педагогическую культуру : учеб. пособие. – Ростов на Дону, 1995.
2. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.
3. Дубасенюк О. А. Концептуальна модель професійної виховної діяльності педагога / О. А. Дубасенюк // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 190–197.
4. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Карпова Лариса Георгіївна. – Харків, 2004. – 209 с.
5. Шестакова Т. В. Формування майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» /

- Т. В. Шестакова. – К., 2006. – 22 с.
6. Будак В. Д. Якість педагогічної освіти – майбутнє України / В. Д. Будак // Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку : збірник статей до традиційної IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – С. 3–6.
 7. Артюшина М. В. Інноваційний підхід у викладанні психолого-педагогічних дисциплін у вищих закладах освіти / М. В. Артюшина // Філософія. Психологія. Педагогіка : ВІСНИК НТУУ – КПІ. – К., 2009. – Вип. 3. – С. 70–75
 8. Козаков В. А. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах : монографія / В. А. Козаков, Д. І. Дзвінчук. – К. : НІЧЛАВА, 2003. – 140 с.